

УДК 377(477.44):94(=411.16)–055.2«18»

Богатчук С. С.,

кандидат історичних наук, доцент
кафедри історії України та філософії,
Вінницький національний аграрний університет
(Україна, Вінниця), svetabogatchuk@ukr.net

Діяльність вінницького жіночого єврейського училища наприкінці XIX ст.

Відповідно до наукових та архівних джерел, статистичних даних в статті розглядається діяльність вінницького приватного жіночого єврейського училища, що почало працювати наприкінці XIX ст., як один з навчальних закладів освіти на Поділлі.

Науковим дослідженням розглядається діяльність жіночих навчальних закладів Вінниці другої половини XIX ст.

З другої половини XIX ст., коли на території Російської імперії відбуваються зміни соціально-економічного життя, ці процеси не обминули й освітянську сферу. В цілому по країні, в тому числі, й на Поділлі, поступово відкриваються навчальні заклади різного спрямування. Це початкові школи, гімназії, училища.

Проаналізовано, що в зв'язку з тим, що євреї склали по кількості населення третє-четверте місце, було визнано необхідність відкрити для них спеціальні школи, училища, гімназії для покращення освіти. Відповідно статистичних даних XIX ст. у складі єврейського населення переважали жінки. Тому було прийнято рішення про відкриття училищ для єврейських жінок, особливо, з малозабезпечених сімей.

Ключові слова: Подільська губернія, Вінниця, освіта, жіноче єврейське училище.

Дослідженню цієї проблеми присвячено наукові праці українських істориків, зокрема Л. С. Анохіної [1], М. Г. Вороліса [2], О. Ф. Кошолуп [3], В. В. Кононенко [4], Т. Морголоса [5], М. А. Тростогона [6], О. Юрченко [7]. У своїх публікаціях вони звертали увагу лише на окремі аспекти цієї теми.

Мета запропонованої статті – проаналізувати розвиток жіночої освіти на Поділлі, зокрема, серед єврейського населення, здійснити комплексний аналіз діяльності приватного жіночого єврейського училища в Вінниці наприкінці XIX століття.

В другій половині XIX ст. царський уряд, запроваджуючи різні реформи в державі, проводить й не менш важливу освітянську, відкриваючи початкові й середні навчальні заклади, які необхідні були й для Подільського регіону.

Так, в 1887 р. на Поділлі працювало шість закладів освіти, в яких навчалось 1741 дітей, що становило 1,9% від загальної кількості числа учнів у губернії. За матеріалами першого Всеросійського перепису населення 1897 року в Подільській губернії мали освіти лише 468769 осіб (15,5%), у т.ч. у містах – 85008247 (33,8%). Серед селян не було жодного, хто мав би вищу або середню освіту. Жінок з освітою на Поділлі було 109771 (30,6%). Серед населення різного віросповідання найбільший відсоток освічених людей складали євреї (21,7%) та протестанти (71,4%). Основну частину неписьменних (85,5%) складали селяни, робітники, ремісники [8, с. 4–9].

Питання жіночої середньої освіти в Подільській губернії було вперше вирішено у 1867 р., коли в губернському центрі була відкрита перша російська жіноча гімназія (Маріїнська). Вона знаходилась у підпорядкуванні Головної ради жіночих навчальних закладів відомства імператриці Марії Федорівни. Це була єдина на Поділлі жіноча гімназія цього відомства, яка проіснувала понад 50 років – з березня 1867 до кінця 1917 р. [2, с. 60].

Необхідно відзначити те, що в другій половині XIX століття Подільська губернія була поліетнічним регіоном, в якому, за даними Всеросійського перепису населення 1897 р., українці склали 80,9% від всіх мешканців Поділля, росіяни – 3,3%, поляки – 2,3% [9, с. 3].

Після реформ 60–70-х років XIX ст., крім державних єврейських навчальних закладів, з дозволу уряду відкриваються приватні чоловічі та жіночі школи.

3 травня 1882 року були прийняті «Тимчасові правила», що суттєво обмежували розвиток національного життя євреїв. Система освіти єврейських громад прив'язувалася до зони осілості та відповідної квоти на навчання в навчальних закладах. В середніх та вищих навчальних закладах, що користувалися правом державного, ця квота була на рівні 10% (сюди входило й Поділля) [4, с. 178].

Подільська губернія була включена у «смугу осілості» єврейського населення й стала одним із найбільш заселених євреями регіонів не тільки України, а й імперії. На 1897 р. в губернії проживало 370617 євреїв, що становило близько 12,3% усього населення регіону, із них найбільше жінок [8, с. 648–649].

Не в кращих умовах відбувався освітній розвиток і єврейського населення.

Необхідно відзначити, що єврейські діти, що вступали до російських шкіл, відчували себе там некомфортно. Значною мірою негативне ставлення до єврейської спільноти та їх навчальних закладів формувала політика російського самодержавства [7, с. 94]. Тому, на початку 70-х років XIX ст. по всій Російській імперії почали відкривати училища для дітей єврейської національності (єврейське училище в Санкт-Петербурзі, Одесі, Могилеві) [5, с. 1].

Отже, на кінець XIX ст. в Україні, зокрема, й на Поділлі, були відкриті навчальні заклади різного ступеня, де навчались єврейські діти. Серед них переважали однокласні навчальні єврейські училища, общинні (громадські Талмуз–Тори, приватні жіночі та чоловічі єврейські училища). Крім цього, існували єврейські учительські інститути, випускники яких направлялися на роботу в училища. Самі єврейські училища розташовувалися в повітових містечках, як–то: Житомирі, Вінниці, Дунаївцях, Літині [6, с. 16].

У Вінницькому повіті проживали 31 тис. євреїв. Поширенням заняттям серед євреїв Вінниці було краще ремесло і торгівля продуктами сільського господарства [7, с. 87].

Важливим елементом традиційної єврейської освіти наприкінці XIX – на початку XX століття були Талмуд–тори – школи для навчання сиріт і дітей з бідних єврейських родин, що утримувалися на кошти єврейських громад та на пожертви заможних євреїв, а також за рахунок надходжень від коробкового збору. Хоча в цей період зміст навчання в них дещо змінювався. Крім традиційних єврейських релігійних дисциплін (П'ятикнижжя, давньоєврейську мову, Біблію і Талмуд), почали викладати і деякі світські науки. Кількість цих навчальних закладів також була досить значною [6, с. 18–19].

Наприкінці XIX ст. на Правобережжі починають відкриватися приватні єврейські чоловічі та жіночі училища, що давало можливість здобувати освіту. Хоча й тут не обійшлося без пильного ока держави: приватні

єврейські училища дозволялося відкривати лише тим, хто отримував від влади «підтвердження моральної та політичної надійності» [10, с. 16].

В 1877 році в Вінниці було відкрито двокласне початкове чоловіче єврейське училище, яке розташовувалося в найманому будинку за 825 крб., при училищі існував підготовчий клас. На утримання училища використовувалися суми, виручені з продажу свічок (свічковий збір) – 4031 крб. 92 коп. В ньому навчалось 134 хлопчики. Лише 10 закінчили училище успішно через високі вимоги вчителів [6, с. 17].

Саме в кінці XIX ст. почали звертати увагу на необхідність сприяти поліпшенню матеріального становища єврейської жінки, а також підняти її розумовий і моральний рівень.

Серед збіднілого населення Вінницького повіту помітною популярністю користувалось засноване у 1887 році жіноче єврейське училище з безкоштовним при ньому рукодільним класом, засновницею якого була Мінна Рубінштейн. Викладачами працювали Ілля Рубінштейн, В. Ейдельмашан, Маргарита Горенштейн, Аврам Скульський та Марія Ліницька. Усі вони закінчили Житомирський єврейський педагогічний інститут. Необхідно додати, що вчителі не тільки мали відповідну освіту, а ще дотримувалися актуальних дидактичних та методичних принципів навчання, послідовно й постійно вимагали від своїх учнів глибокого й повного засвоєння матеріалу [6, с. 19].

Щороку тут навчались 50–60 і більше дівчат з бідних єврейських родин. Вони вивчали грамоту, рахунок і жіноче рукоділля. Найбільше увагу приділяли вивченню російської мови на протязі двох років, як розмовної, яка необхідна в побуті. З відкриттям училища запровадили вивчення й німецької мови, та проаналізували, що по закінченню курсу знання мови не будуть в нагоді. Краще зосередити зусилля вчителів на опануванні рукоділля та шиття [11, арк. 37].

При викладанні єврейських предметів звертали увагу на вивчення ученицями правил жаргонного письма, початкових правил єврейської мови, знання катехізису, найнеобхідніших молитов та біблійної історії. Усі ці предмети викладалися виключно російською мовою згідно програми навчання для єврейського училища, що не заперечувалося батьками учениць. Викладання даних предметів доручалося досвідченому вчителю.

З російської історії та географії учні отримують знання відповідно програми державних училищ Південно–Західного краю [12, с. 16].

Особливу увагу приділяли виховній роботі серед дітей, що відображалось в знайомстві з правилами моральності, в повазі й любові до релігії, любові до своєї батьківщини, та особливого благоговіння до священної особи Государя Імператора, любові та повазі до батьків та наставників.

Керівництвом училища було прийнято рішення щодо проведення 1–2 рази в тиждень співів російських, древнє–єврейських та найкращих жаргонних народних пісень, а також молитви, щоб запобігти негативному впливу вуличних непристойних пісень.

За відгукми батьків учениці отримали в училищі прекрасні правила акуратності, порядності, навчилися володіти собою, стали більш дисциплінованими, що викликало тільки задоволення. Викладачі училища,

самі виховані в умовах суворої дисципліни, відповідно вимагали й від своїх учениць [12, с. 16].

Приймаючи дітей до училища, керівництво враховувало спроможність батьків оплатити навчання. Серед батьків учениць були робітники різних професій: музиканти, торгівці, приватні вчителі та інші, які не завжди могли оплатити навчання своїх дітей повністю. Та все ж таки, більшість коштів для утримання закладу надходили: від батьків, з сум коробочного збору, субсидій Комітету Ремісничого Фонду, а також від Товариства поширення освіти між євреями в Росії [13, с. 8]. До того ж, було проаналізовано, що навчання дітей з різних соціальних станів благотворно впливає на виховний процес.

В 1892 році училище, завдячуючи матеріальній допомозі Комітету Ремісничого Фонду, відкрило рукодільний клас. Вирішено було надати можливість малозабезпеченим ученицям навчитися шити, що могло б допомогти в їх подальшому житті заробити на прожиття. Перші два роки їх навчання повністю покривала субсидія цього Фонду. Впродовж 6 років в ньому цілком безкоштовно навчалися 57 єврейських дівчат від 3 місяців до 5 років [11, арк. 11].

Утримання рукодільного класу вимагало значних затрат: на одну ученицю – 10 крб. За 15 дівчат виходило 150 руб. Це були не малі кошти, в важкі роки засновниця училища сама проводила заняття з рукоділля. До того ж, дівчат навчали російської та єврейської початкової грамоти тому, що вони не мали можливості навчатися в звичайній школі. В 1897 р. запросили майстриню, яка відібрала 12–15 дівчат, навчала їх виключно шиттю, утворивши майстерню. В майстерні учениці навчалися шити білизну, сукні, навіть, отримували замовлення від людей, не пов'язаних з навчальним закладом. Комітет Ремісничого фонду виділив в тимчасове користування швейну машинку за 70 крб.

В 1897 р. після п'ятирічного навчання найкраща випускниця училища була рекомендована до вступу до Вінницької жіночої прогімназії Олени Родіонівни Холодикової на пільгових умовах оплати [11, арк. 42]. Дана гімназія була утворена згідно наказу Попечителя Київського учбового округу [2, с. 135–136].

Засновники училища, незважаючи на важкий матеріальний стан закладу, у лютому 1897 р. відкрили суботні класи для допомоги єврейським дівчатам, які не вмieli писати й читати, не мали можливості отримати освіту. Їх безкоштовно навчали грамоті [13, с. 8].

Окремі жителі Вінниці в скрутні для училища часи приходили та викладали рукоділля безоплатно, приносили книжки (167 шт.), одяг для найбільш бідних учениць. Так, Розалія Вікторівна Райхер дала 5 крб. на придбання єврейських підручників. За 10 років роботи (1887–1897) училище закінчило 505 випускниць, 153 – безкоштовно [11, арк. 39зв].

Керівництвом, учениці та випускниці училища завдячували своїм спонсорам, які допомагали з оплатою за навчання найбільш бідних дітей, чим дозволили їм отримати освіту для майбутнього життя.

Необхідно відмітити, що важливі урядові рішення щодо відкриття навчальних закладів для дітей єврейської національності було актом великої гуманності. В звичайних школах й училищах цим дітям важко було пристосуватися. Не всі єврейські родини могли оплатити

навчання. Тому дітей ще маленькими віддавали до важкої роботи.

Отже, відкриття приватного жіночого єврейського училища в Вінниці надало можливості дівчатам з бідних єврейських сімей отримати основи грамоти, релігії, історії, а також навчитися шити та різним видам рукоділля.

Список використаних джерел

1. Анохіна Л. С. З історії освіти у м. Вінниці (II пол. XIX – поч. XX ст.) / Л. С. Анохіна // Подільська старовина: наук. зб. – Вінниця, 1998. – С.91–117.
2. Вороліс М. Г. Стан початкової освіти в деяких регіонах України наприкінці XIX – поч. XX ст.: згадуються навч. закл. Поділ. губернії / М. Г. Вороліс // Наукові записки Вінниць. держ. пед. ун-ту ім. М. Коцюбинського. Серія: Історія: зб. наук. пр. – Вінниця, 2009. – Вип.15. – С.59–61.
3. Кошолоп О. Ф. Розвиток єврейської освіти на Поділлі в 1914–1920 рр. / О. Ф. Кошолоп // Збірник наукових праць Хмельницького інституту соціальних технологій Університету «Україна». – 2011. – №3. – С.88–93.
4. Кононенко В. В. Національна освіта єврейських громад Поділля // Освіта на Поділлі: минуле та сьогодення: матеріали XXIII Всеукр. наук. іст.-краєзн. конф. 20–21 жовт. 2011 р.: до 100-річчя заснування ВДПУ ім. М. Коцюбинського. – Вінниця, 2011. – С.177–181.
5. Морголіс Т. К. Школьному вопросу // Восход, 1887. – Май. – С.1–5.
6. Тростогон М. А. Початкова єврейська освіта у Вінниці в кінці XIX – початку XX ст. / М. А. Тростогон // матеріали другої історико-краєзнавчої конференції «Вінниця: минуле і сучасне», присвяч. 50-річчю визволення м. Вінниці від німецько-фашистських загарбників. – Вінниця, 1994. – С.16–18.
7. Юрченко О. Розвиток освіти на Поділлі на початку XX ст. // Вісник КНЛУ. Серія: Історія, економіка, філософія. – 2015. – Вип.20. – С.87–98.
8. Подольская губерния // Еврейская энциклопедия: свод знаний о еврействе и его культуре в прошлом и настоящем. Т.12: Обычай – Проказа / ред. А. Гаркави, Л. Кацинел'сон. Санкт-Петербург: Изд. О-ва для Науч. Еврей. Изданий и Изд-ва Брокгауз–Ефрон, (1912). – С.647–651.
9. Первая Всеобщая перепись населения Российской империи 1897 г. XXXII. Подольская губерния. – 1904. – 285 с.
10. Кричкер О. Ю. «Історія». – Наукові праці. – Вип.159. – Т.171.
11. Державний архів Вінницької області. – Ф.230. – Оп.1. – Спр.677.
12. Отчет попечителя Киевского учебного округа о состоянии еврейских училищ за 1889 год. – К., 1890. – 25 с.
13. Орловский Л. О. Стан єврейської освіти Поділля у другій половині XIX – початок XX ст. // Сборник научных статей. Научный поиск. Сопот. 30.10.2015 – 31.10.2015. Часть 6. – С.7–12.

References

1. Anohina L. S. Z istorii' osvity u m. Vinnyci (II pol. XIX – poch. XX st.) / L. S. Anohina // Podil's'ka starovyna: nauk. zb. – Vinnycja, 1998. – S.91–117.
2. Vorolis M. G. Stan pochatkovoї osvity v dejakyh regionah Ukraїny naprykynci XIX – poch. XX st.: zhadujut'sja navch. zakl. Podil. gubernii' / M. G. Vorolis // Naukovi zapysky Vinnyc. derzh. ped. un-tu im. M. Kocjubyn's'kogo. Serija: Istorija: zb. nauk. pr. – Vinnycja, 2009. – Vyp.15. – S.59–61.
3. Kosholap O. F. Rozvytok jevrejs'koi' osvity na Podilli v 1914–1920 rr. / O. F. Kosholap // Zbirnyk naukovykh prac' Hmel'nyc'kogo instytutu social'nyh tehnologij Universytetu «Ukraїna». – 2011. – №3. – S.88–93.
4. Kononenko V. V. Nacional'na osvita jevrejs'kyh gromad Podillja // Osvita na Podilli: mynule ta s'ogodennja: materialy XXIII vseukr. nauk. ist.-krajezn. konf. 20–21 zhovt. 2011 r.: do 100-ric'hchja zasnuvannja Vdpu im. M. Kocjubyn's'kogo. – Vinnycja, 2011. – S.177–181.
5. Morgolis T. K. shkoi'nomu voprosu // Voshod, 1887. – Maj. – S.1–5.
6. Trostogon M. A. Pochatkova jevrejs'ka osvita u Vinnyci v kinci XIX – pochatku XX st. / M. A. Trostogon // materialy drugoi' istoriko-

krajeznavchoi' konferencii' «Vinnycja: mynule i suchasne», prysvjach. 50-ric'hchju vyzvolennja m. Vinnyci vid nimec'ko-fashysts'kyh zagarbnykiv. – Vinnycja, 1994. – S.16–18.

7. Jurchenko O. Rozvytok osvity na Podilli na pochatku XX st. // Visnyk KNLU. Serija: Istorija, ekonomika, filosofija. – 2015. – Vyp.20. – S.87–98.

8. Podol'skaja gubernija // Evrejskaja jenciklopedija: svod znanij o evrejstve i ego kul'ture v proshlom i nastojashhem. T.12: Obychaj – Prokaza / red. A. Garkavi, L. Kacnel'son. Sankt-Peterburg: Izd. O-va dlja Nauch. Evrej. Izdanij i Izd-va Brokgauz–Efron, (1912). – S.647–651.

9. Pervaja Vseobshhaja perepis' naselenija Rossijskoj imperii 1897 g. XXXII. Podol'skaja gubernija. – 1904. – 285 s.

10. Krichker O. Ju. «Istorija». – Naukovi pracı. – Vyp.159. – T.171.

11. Derzhavnyj arhiv Vinnyc'koi' oblasti. – F.230. – Op.1. – Spr.677.

12. Otchet popechitelja Kievskogo uchebnogo okruga o sostojanii evrejskikh uchilishh za 1889 god. – K., 1890. – 25 s.

13. Orlovskij L. O. Stan jevrejs'koi' osvity Podillja u drugij polovyni XIX – pochatok XX st. // Sbornik nauchnyh statej. Nauchnyj poisk. Sopot. 30.10.2015 – 31.10.2015. Chast' 6. – S.7–12.

Bohatchuk S. S., candidate of historical sciences, the senior lecturer of Faculty of and philosophy of the Vinnytsia National Agrarian University (Ukraine, Vinnytsia), svetabogatchuk@ukr.net

Activity of the Vinnytsia Women's Jewish School at the end of the nineteenth century

According to scientific and archival sources, statistical data in the article is considered the activities of the Vinnytsia private women's Jewish school, which began working in the late nineteenth century as one of the educational institutions in Podillya.

Scientific research studies the activities of women's educational institutions of Vinnytsia in the second half of the nineteenth century.

From the second half of the nineteenth century, when changes in the socio-economic life took place on the territory of the Russian Empire, these processes did not overlook the educational sphere. In general, in the country, including in Podillya, gradually opened educational institutions of different directions. These are elementary schools, gymnasiums, colleges.

It is analyzed that in view of the fact that Jews comprised the third to fourth place among the population, it was recognized that it was necessary to open special schools, colleges, high schools for improving their education. Accordingly, the statistics of the nineteenth century in the Jewish population, women predominated. Therefore, it was decided to open schools for Jewish women, especially from poor families.

Keywords: Podillya province, Vinnytsya, education, women's Jewish school.

* * *

УДК 930:59(437.4)

Романенко Г. В.,

кандидат юридичних наук (Україна, Київ),
GennadyRomanenkoPR@gmail.com

ЗБЕРЕЖЕННЯ ТА ПОПУЛЯРИЗАЦІЯ ПОРОДИ ГУЦУЛЬСЬКОГО КОНЯ В ГАЛИЧИНІ В ОСТАННІЙ ТРЕТИНІ XIX – НА ПОЧАТКУ XX СТ.

Вивчаються проблеми збереження і популяризації розведення породи гуцульського коня у Галичині в останній третині XIX – на початку XX ст. У цей період поголів'я відчутно скорочувалось, порода деградувала через змішування з іншими расами. Аби зупинити негативні процеси, місцева влада за підтримки ентузіастів розведення цієї породи почала організовувати виставки гуцульського коня та їх преміювання. До початку Першої світової війни у Карпатах з'явилась мережа парувальних пунктів, куди були закуплені жеребці гуцульської породи, а селянам надавались дотації на розведення і утримання коней для потреб армії. Загалом вжитого комплексу заходів виявилось не достатньо, аби переломити тенденцію до зменшення поголів'я гуцульських коней в карпатському регіоні, проте самий досвід збереження породи і захоплення до її розведення є цікавим предметом для вивчення і порівняння із сучасними практиками в цій сфері.

Ключові слова: історія конярства, гуцульський кінь.

Унікальна порода гуцульського коня – важлива складова української культурної та природної